

ПРОБЛЕМИ ЗАГОТІВЛІ ЛІКАРСЬКОЇ СИРОВИНИ В ЖИТОМИРСЬКОМУ ПОЛІССІ

С.Л. Рибальченко

Державна агроекологічна академія України м. Житомир

Серед першочергових завдань ресурсознавських досліджень є розробка основ раціонального використання запасів лікарської сировини, зокрема в умовах радіоактивного забруднення Полісся Житомирщини.

Фітотерапія - лікування лікарськими рослинами і препаратами з них - один з найдревніших, але не застарілих способів лікування. Дані про використання людиною цілющих властивостей рослин знайдені в найдавніших писемних пам'ятках людської культури, що належать державі Шумер, яка існувала на території сучасного Іраку за 6000р. до н.е. Без сумніву лікарські рослини використовувались задовго до цього, відомості про них передавались з покоління до покоління (Полуденный и др., 1979).

Перевага природних лікарських засобів, одержаних з рослинної сировини, порівняно з синтетичними лікарськими препаратами полягає в тому, що вони діють на організм комплексно за допомогою біологічно активних речовин. Для лікування потрібно, аби у його процесі не зазнали негативного впливу функціональні органи та системи живої істоти. І саме таку різнобічну і комплексну дію мають ліки з цілющих рослин, їх раціонально обрані суміші, що застосовуються як для профілактики, так і для лікування хвороб.

Дія препаратів багатьох лікарських рослин поступова, м'яка, фізіологічна. Вона не призводить до негативних змін в організмі, а навпаки, сприяє вирівнюванню, нормалізації життєво важливих процесів, забезпечує організм вітамінами, мінеральними солями, амінокислотами, підтримує на оптимальному рівні обмін речовин (Мамчур, 1993; Товстуха, 1995). У цьому багатоплановому впливі лікарських рослин на живий організм і полягає їх значення як невичерпного джерела у збереженні здоров'я і сили людей різного віку.

Крім того, перевага фітопрепаратів, порівняно з синтетичними лікарськими засобами, полягає в тому, що вони володіють більш широким діапазоном терапевтичних доз, часто виявляють політерапевтичну дію, містять комплекс діючих речовин (Носаль, 1992), які добре переносяться хворими. Ці препарати багаті компонентами, які сприяють всмоктуванню в перетравному тракту біологічно активних речовин, забезпечують життєвість клітинної протоплазми, зв'язок клітин з медіаторами нервової системи, підсилюють ферментативну активність. Вони покращують проникність і еластичність тканин, сприяють виведенню токсичних речовин з організму (Зинченко, Стахив, Мякушко и др., 1990; Мамчур, 1993).

В медицині все більше значення приділяється проблемі створення препаратів, які сприяють здоров'ю людини, тобто високій функціональній активності механізмів саморегуляції, що забезпечують оптимальну життєдіяльність організму в конкретних умовах (Зинченко, Стахив, Мякушко і др., 1990; Мамчур, 1993). Біологічно активні речовини містяться в рослинах у певних співвідношеннях, що виробилися в процесі еволюції. Лікувальний ефект дає весь комплекс речовин, тоді як окремі його сполуки ефективно не діють (Мамчур, 1993; Романщак, Геркіял, Гаврилюк, 2000). Переваги лікарських рослин, порівняно із синтетичними засобами, - слабка токсичність, загальнотонізуюча дія, відсутність побічних негативних явищ.

У вітчизняній науковій медицині активно використовується 50-80 видів лікарських рослин (Ивашин і др., 1985; Козьяков і др., 1991), що ростуть на території України. До недавнього часу промислова заготівля лікарської сировини здійснювалась в усіх областях України, найбільша її кількість заготовлялась в Поліссі, зокрема в Житомирській області.

За останні 25-30 років кількість дикоростучих видів рослин, особливо лікарських, скоротилась майже на 20%. За даними Чопика В.І. (1972), в Україні 5% дикої флори знаходиться на межі зникнення. Це відбувається в основному через антропогенний тиск, який все глибше проникає в природні екосистеми. Із загального складу природної флори України вже близько 900 видів рослин потребують охорони.

На думку Яблокова А.В. (1983), Юрцева Б.А. (1991), проблема біологічної різноманітності за останні роки стала однією з ключових проблем глобальної екології. До одних з найбільш вразливих екосистем належать популяції сировинних рослин. Як зазначає Куваєв В.Б. (1989), альтернативою вилученню з використання видів лікарських рослин, чисельність і ареал поширення яких скорочується, є розробка шляхів їх збереження в ході розумної експлуатації. Це обумовлює серед першочергових завдань ресурсознавських досліджень розробку основ раціонального використання запасів лікарської сировини з метою їх безвиснажливої заготівлі.

Враховуючи, що дикоростучі лікарські трави - досить цінна сировина для одержання багатьох ефективних ліків, за останні 20 років потреба в лікарських рослинах зросла більш ніж на 25% (Рахимов, 1997).

В той же час наростаюча урбанізація і сільськогосподарське освоєння територій скоротили площі рослинних угруповань і, як наслідок, запаси сировини тих видів, які в силу ряду причин не можна було замінити продуктами синтезу, в першу чергу харчових і лікарських рослин.

У зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС заборонена заготівля лікарської сировини в радіоактивно забруднених районах. Це близько 50% площі Житомирської області (Мартенюк, 1996), що становить переважну більшість території Житомирського Полісся. Через інтенсивне ведення сільськогосподарського виробництва і лісозаготівлі в інших регіонах (чистих від радіоактивного забруднення) масиви лікарських рослин знищуються, їх ресурси скорочуються і будуть скорочуватись у майбутньому (Чудновська, 1995).

В результаті експедиційних обстежень, що проводяться нами, виявлено, що в зоні радіоактивного забруднення Полісся Житомирщини спостерігається значне збільшення запасів окремих видів дикоростучих лікарських рослин. До них слід віднести: деревій тисячолістий, щавель кінський, подорожник великий, звіробій перфорований та інші. Відомо, що вони широко використовуються при захворюваннях шлунково-кишкового тракту, дихальних шляхів як відхаркувальні та в'язучі засоби тощо.

Як свідчать результати проведених досліджень (Берлач, 1997), проживання сільського населення на забрудненій території можливе й доцільне в разі безпечного для здоров'я виробництва продукції, придатної для харчування, забезпечення насінням і одержання сировини для промисловості. В результаті проведених соціологічних досліджень встановлено, що 58% населення забрудненого регіону не бажає залишати місце свого постійного проживання, навіть за умови надання житла в екологічно чистій зоні. Тому проблема підвищення радіологічних знань є першочерговим завданням у радіаційно забруднених районах.

Так як рослини є одним із джерел надходження радіонуклідів в організм людини, виникає потреба дослідження їх накопичення дикоростучими лікарськими рослинами. Міжвидова різниця накопичення ^{137}Cs судинними рослинами наземного покриву в різних

лісових екосистемах Українського Полісся може досягати 250-кратної величини (Орлов, Ірклієнко, Турко, 1997). На основі вивчення еколого-біологічних особливостей можливе уточнення режимів раціонального використання найважливіших рослин на забрудненій території (Некратова, 1997). На даний час вивчається можливість створення сировинної бази лікарських рослин у районах, що зазнали радіоактивного забруднення (Горбань, Кривуненко, 1997), зважаючи на те, що в даній зоні поширені більшість заготовлюваних видів рослин. Отже, важливого значення набуває виявлення запасів найбільш поширених лікарських рослин і встановлення граничних рівнів забруднення ґрунту, при яких можлива їх заготівля, зокрема в умовах Полісся Житомирщини, тобто визначення особливостей міграції радіонуклідів в ланці ґрунт - лікарська сировина.

Виявлення запасів найбільш поширених дикоростучих лікарських рослин і визначення граничних рівнів забруднення ґрунту, при яких можливе одержання екологічно чистої сировини в житомирському Поліссі сприятимуть раціональному веденню її заготівлі та поглибленню знань населення, що допоможе уникнути додаткового опромінення.